

УДК 37.022.035.3

КУЛЬТУРНО-ЕКОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДИЗАЙН-ОСВІТІ

Тименко В.П.

У статті розглянуто сучасний стан розвитку дизайн-освіти в Україні, проведено аналіз актуальності вивчення дизайну, запропоновано основні напрями проведення досліджень та практичного використання отриманих результатів.

Ключові слова: дизайн-освіта, принципи, бізнес, новітні технології.

Соціально-економічні зміни в нашій багатонаціональній країні спричинили трансформуючий вплив на духовну сферу представника кожного етносу. Останніми роками відбувається процес переоцінки і переосмислення ціннісних орієнтацій кожного члена етнічної спільноти: конструктивного мислення, конструктивної уяви, конструктивної поведінки, а в цілому – конструктивного ставлення до природного і соціального довкілля і самої себе. У поточний момент суспільного розвитку поглиблюється процес екологічного синтезу, відновлення органічної єдності особистості з довкіллям: природним і етнічним, національним. І це конструктивний процес. Адже сам термін «еко» означає «оселя», а «етнос» означає народ. Звідси, природне довкілля є «оселею народу». В етнічних українців пробуджується почуття органічної єдності з природою, зокрема, кліматом і рельєфом своєї «маленької» і «великої» Батьківщини. Теоретичні основи дизайн-освіти, зумовлені зовнішнім середовищем, вимагають конкретизації.

Дизайн як науковий напрям повноцінної організації предметного середовища, за нашими прогностичними орієнтирами,

вимагає формулювання і впровадження у навчальний процес принципу екологічної спрямованості дизайн-освіти. У праці «Дизайн і екологія культури» К.А.Кондратьєва вказує на необхідність «дослідження шляхів становлення і принципів формування культурно-екологічного підходу в дизайні» [1], підходу, який забезпечить поєднання семантичного поля особистості, відкритого і сформульованого А.Менегетті, із семантичним полем нації і семантичним полем її природного середовища [2].

Дизайн-освіта ставить за мету практично реалізувати проєктний потенціал, гостро актуальний для епохи екологізації проєктувальної культури, в яку ми уже вступили і яка буде домінуючим ціннісним орієнтиром третього тисячоліття.

Емпіричний досвід сучасної дизайн-освіти ми вбачаємо у повноцінній організованому і апробованому століттями етнічному середовищі і етнічному здоров'ї етносу. Тому, за відсутності наукової концепції етнічного здоров'я людини як цілісного, гармонійного стану організму, варто актуалізувати положення українських філософів, найперше Г.С.Сковороди, і психологів, зокрема Г.С.Костюка, про діалектичний взаємозв'язок особистості з довкіллям, їх взаємовплив і взаємодію.

Конструктивна взаємодія особистості з довкіллям можлива завдяки особистісно значущому для неї типу життєдіяльності, завдяки «сродній праці», яка забезпечує органічну єдність особистості із природою і етнічною культурою [3]. Така ідея, вис-

ловлена Г.С.Сковородою, є сутністю його «вчення про щастя»: «Щастя треба шукати не в чужих краях, не за морями, а «всередині нас самих», «в здоров'ї Духа, душевному мирі і веселості серця», що досягається тоді, коли людина «живе у злагоді з природою». На думку Г.С.Костюка, жити у злагоді з природою – це означає працювати у «згоді зі своєю природою, відповідно до своїх здібностей і нахилів». Природа кожної людини створює передумови для того, щоб вона могла стати щасливою. Треба пізнати цю природу і використати ті можливості, які вона створює кожній людині» [4]. Треба пізнати природу власного етнічного здоров'я, яке підтримується дизайном етнічного середовища.

Важливо теоретично осмислити положення про діалектичну єдність і протилежність енергетичного і структурного дуалізму зв'язків особистості з довкіллям, простежити історичну ретроспективу емпіричного досвіду дизайн-освіти. Емпіричними моделями, які засвідчують ефективність енергетичного і структурного дуалізму особистості з навколишнім середовищем, є традиції декоративно-прикладного мистецтва і календарно-обрядової усної народної творчості українців – етнографічні джерела сучасного екологічного дизайну (етнодизайну). Етнодизайн, у нашому розумінні сутності цього поняття, – це формотворення навколишнього предметного середовища з урахуванням національних (в т. ч. регіональних) форм і декору [5].

На нашу думку, процес екологічного синтезу особистості з природним і етнічним довкіллям набуде конструктивності, якщо у педагогічній діяльності відбуватиметься інтеграція наукової, художньої і технічної творчості. Дизайном або, іншими словами, синтезом трьох основних видів творчості (науково-художньо-технічним) досягається реставрація етнічного середовища, з одного боку, і реанімація етнічного здоров'я українців, з другого боку. Зазначене положення вимагає актуалізації теорії і практики дизайну в освітньому процесі.

Окрім теоретичних основ дизайн-освіти, зумовлених зовнішнім середовищем, важливо виокремити психолого-фізіологічне підґрунтя дизайн-освіти, зумовлене внутрішнім середовищем етноособистості. Психологія дизайн-освіти етноособистості, залежність інтелектуальної і творчої обдарованості особистості від рельєфу і клімату та інших чинників етно-культурного середовища, теоретично не розроблена, а тому ми висвітлюємо деякі міркування авторитетних дослідників з цього питання. Ще у XIX столітті П.П.Чубинський отримав золотий орден французького географічного товариства за етнографічну експедицію і, зокрема, за наукову працю про психологічний тип українця [6]. Як же саме етнічне середовище вплинуло на формування етноособистості українця? Подаємо міркування П.П.Чубинського в оригіналі про національні риси вдачі українця. Перш за все, виокремлюємо риси вдачі, формування яких зумовлене матеріально-пластичними конструктами (вібраціями, інформаналогами) природного довкілля.

1. Органічна єдність із природою своєї місцевості:

«У Малоросса большая привязанности к родине, к месту жительства. Поэтому Малоруссы, оторванный от родины, всегда томится по ней и тоску свою выразил во множестве песен. Надо заметить, что родину малорусский простолюдин понимает почти всегда в узком смысле: это его село, где живут его родные и приятели, где живет его милая. В силу этой привязанности, ему тяжело отлучиться даже в недалекие местности. Благодаря местной природе, он и дома сыт, поэтому и не стремится в чужия стороны.

Заняття його не відзначаються торопливістю, т.е. не виключають можливості розмішляти; при тому вони отбиваються среди природы, оживленной почти в течение 3/4 года, что опять располагает к умозрительной деятельности. ...При разбросанности полей мелкими клочками в разных местах, ему приходится выезжать из дому с своею катригою (небольшой шатер) на несколько дней: здесь, оставаясь один, с небольшим мальчиком, он предаётся на досуге размышлениям. Кто способен отнестись без предубеждения к малорусскому простолюдину, тот не может не заметить логичности и серьёзности мысли у этого простолюдина. Стоит познакомиться с многочисленными пословицами малоруссов, чтобы убедиться, насколько они

способны к умозрительной деятельности. Эта-то склонность к умозрению, среди прекрасной природы Малороссии, развила в ее жителях воображение, чем и объясняется склонность их к символическим, к образам, к сравнениям, почему в песнях Малоруссов и других памятниках народного творчества природа является одухотворенною, является в виде символов самых разнообразных явлений жизни человеческой. Это создало целый мир духов, между которыми есть существа довольно поэтические» [6].

2. Байдужість до творення нових форм у просторі:

«Отсутствие знакомства с другими местностями, сидение на одном месте и исключительно земледельческая занятая, – повели к несложности привычек, к ограничению потребностей, к довольству малым, что не могло, в свою очередь, не отразиться на нравственном и экономическом складе жизни. Отсюда вытекает отсутствие всякой предприимчивости и рутина в хозяйстве. Малоруссы ведут свое хозяйство так же, как он вел его несколько веков назад. К ремесленной и торговой деятельности он не имеет никакой склонности; он занимается только самыми необходимыми в крестьянском быту ремеслами, и тут приемы его весьма просты и грубы; изделия не отличаются качеством и вкусом. Даже сельская архитектура отличается совершенно грубою простотою: на постройках вы не увидите ни резьбы, ни каких-либо других украшений; только ярмо чумака, этого единственного представителя малорусской коммерческой предприимчивости, украшено узорами. Вкус, эстетика – если и проявляются, то в одежде. Малоруссы одеваются довольно изящно. Особенно красивы вышивки и вырезки на рубахах, которые делают честь вкусу малорусских женщин».

3. Естетичність зовнішнього вигляду і повільність пластики рухів:

«По внешнему виду малоруссы красивы. Лица мужчин мужественны и они вообще кажутся старше своего возраста. В понятие красоты у малоруссов входят непременно карие очи и черные брови. Физиономия малоруссов серьёзна и даже сурова, хотя выражение лица у женщин большею частью мягкое, приветливое, с несколько грустным оттенком. ...Малоруссы медлительны в походке и вообще в своих движениях: недаром он прослыл «ленивым». Действительно, нельзя не признать доли справедливости в этом обвинении. Малоруссы довольно апатичны и потому не предприимчивы. По сравнению с великороссом, малоросса нельзя не признать ленивым. Хотя он уважает труд и презирает леность, но, тем не менее, любит отдых, любит полежать при всяком удобном случае; отдых, по его понятю, не только потребность организма, но и большое удовольствие. Особенно любит малоруссы полежать на зеленой травке, на спине, вперив взоры в отдаленное пространство; к этому его располагает прекрасная природа Малороссии. Одним словом, малоруссы деятельны не потому, что у него есть потребность к деятельности, а потому, что это необходимо. О женщинах мы не можем сказать того же: они не страдают ленью; у них так много работы и так велика привычка к труду, что они не могли получить склонности к лени. Причина этого коренится в условиях жизни и разделения труда, о чем мы говорим в своем месте».

Характерні риси вдачі українця на рис. 1 відображені у вигляді піраміди. Основою такої піраміди є риси вдачі, формування яких зумовлене матеріально-пластичними конструктами (вібраціями, інформаналогами) природного довкілля. Реалістична вдача українця: єдність із природою, байдужість до просторового формотворення, естетичність зовнішнього вигляду і повільність пластики рухів.

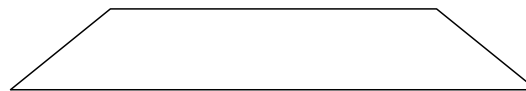

Рис. 1. Умовне позначення реалістичних рис національної вдачі українця, формування яких зумовлене матеріально-пластичними конструктами природного середовища

Артистичні риси вдачі, формування яких зумовлене візуально-пластичними конструктами (вібраціями, інформаналогами) середовища традиційної етнічної культури (рис.2), П.П.Чубинський характеризує так:

4. *Чуттєвість, душевна вразливість:*

«Чувствительность малоруссов даже сделалась предметом насмешки. малоруссов, и въ особенности женщинъ, легко довести до слезъ. Горестный рассказъ, грустная песня вызовутъ всегда рядъ глубокихъ вздоховъ и не одну горячую слезу сочувствия къ страждущему. Климать и природа расположили малорусса къ чувствительности, и эта чувствительность отразилась на всехъ явленияхъ жизни. «Любощи и коханья» между молодежью, семейная привязанность между супругами, любовь къ детямъ, – все это доказываетъ чувствительность малоруссовъ. Проходите летомъ, въ праздники, по селу, и вы увидите не одного усатаго малорусса, суровое лицо котораго прояснилось: онъ держитъ на рукахъ ребенка и ласкаетъ его. Чувствительность и воображение создали ту богатую поэзию и музыку малоруссовъ, которая получили громкую из-вестность. Действительно, малорусская народная песня прекрасна, какъ по содержанию, такъ и по мелодии. Это же породило въ малоруссахъ и любовь къ природе. Селенья ихъ покрыты садами; каждый желаетъ иметь около дома хотя несколько вишневыхъ деревьевъ. «Левады» обсажены вербами; въ огороде непременно найдете цветы. Девушки летомъ украшаютъ цветами головы; за образами обыкновенно засохшие цветы, а частью и искусственные – изъ цветной бумаги».

5. *Игнорования коллективизму і громадських інтересів:*

«Малоруссы высоко ценятъ свою личность, идею которой онъ развилъ широко въ своемъ прошломъ и современномъ быту. Эта идея личности создала любовь къ свободе, что выразилось въ козачестве, въ этомъ демократическомъ рыцарстве. Но, развивая до крайности, она лишила малоруссовъ способности къ ассоциации (артельности). Козаки, правда, вели борьбу совместно, отстаивая свою личность, свою семью, свою собственность, свою религию; но они никогда не умели прочно организуются и потому никогда не имели самостоятельности. ...Реестровые козаки, из-за обещанныхъ имъ правъ шляхетства, готовы были предать народъ; старшина козацкая, выдвинутая выборомъ народа, готова была закрепить простыхъ козаковъ, что она впоследствии и сделала. Козацкая старшина, на левомъ берегу Днепра, сначала враждебно относилась къ демократической Москве; но затемъ, после распространения на нее привилегий, жалованной грамоты Петра I, возвышавшей личность дворянина и обезпечивавшей права рабовладения, – переменялась совершенно и сделалась вполне русскою. Но прошлое наложило свою печать, и малорусская интеллигенция, состоящая преимущественно изъ дворянъ, и до сихъ поръ проникнута духомъ индивидуализма и малою заинтересованностью общественными делами. Въ каждомъ уезде можно насчитать изрядное количество дворянъ, получившихъ порядочное образование; но они уклоняются отъ общественной деятельности, они равнодушны къ ней. Критиковать мастера, а действовать не любятъ, почему земская деятельность малорусскихъ губерний далеко не такова, какою могла бы быть, если бы малорусская интеллигенция была менее апатична къ общественнымъ интересамъ, если бы общественность стояла выше индивидуальности. Вообще рознь.. у малоруссовъ характерическое качество; оне высказаны еще Мазепою:

Все покоя щиро прагнуть, а не въ одинъ гужъ все тягнуть:

Той направо, той налево, а все брати, – то-то и диво!»

6. *Набожність без фанатизму:*

«Малоруссы, какъ известно, весьма религиозны и набожны. Ихъ лиризмъ въ религии сделалъ ихъ довольно равнодушными къ догматике; имъ чужда всякая догматическая распря, а потому ихъ не могъ привлечь расколъ. Раскольники-великоросияне, живя издавна среди малоруссовъ, не могли найти между ними прозелитовъ. Если и проявилось у малоруссовъ въ самомъ незначительномъ размере сектанство, то въ виде рационализма некоторыхъ протестантскихъ сектъ.

Но такие качества, какъ-то: склонность къ умозрению и чувствительность, отчасти развиваютъ в малоруссахъ: первое – скептицизмъ, постоянную критику, что делаетъ ихъ малорешительными

и недостаточно энергическими; а второе – порождаетъ плаксивость, грустное настроение, что приводитъ часто къ рюмке, въ которой стараются утопить горе. Вместе взятыя и развитыя до крайности, эти качества порождаютъ апатию къ явлениямъ жизни, чего не чужды и образованные малоруссы.

Серьезный умъ и глубина чувства создали въ малоруссе силу воли. Ему, какъ скептику, трудно решиться; но, решившись разъ, онъ не легко откажется отъ своего предприятия. Это-то и дало поводъ считать малоруссовъ упрямыми. Онъ не легко согласится съ чужимъ мнениемъ – онъ упорно держится своего: «лучше свое латане, анижъ чуже хапане». Благодаря этому упрямству, малоруссы, въ своей прошедшей, исполненной ужасовъ и страданий жизни, отстаиваютъ свою религию, свою народность, свою речь».

Середнюю частиною піраміди позначено риси артистичної вдачі українців: чуттєвість і душевна вразливість, ігнорування колективізму і громадських інтересів, набожність без фанатизму.

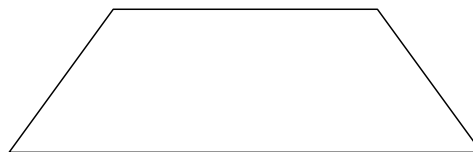

Рис.2. Умовне позначення артистичних рис національної вдачі українця, формування яких зумовлене візуально-пластичними конструктами етнокультурного середовища

Академічні риси вдачі, формування яких зумовлене вербально-пластичними конструктами (вібраціями, інформаналогами) освітнього середовища, П.П.Чубинський характеризує так:

7. *Добродушність і лаконічність мовлення та широта і глибина мислення:* «Малорусс говоритъ обыкновенно медленно и лаконически, хотя женщины этимъ качествомъ не отличаются: онъ говорливъ и вообще говорятъ бойко. Малоруссы говорятъ медленно, съ сознаниемъ собственного достоинства; склонность къ серьезному юмору проявляется на каждомъ шагу. Тонъ речи женщинъ большею частию добродушно-наивный. Шутка ихъ обыкновенно не резка и въ речи весьма часто звучитъ грустная нота. Вообще некоторая меланхоличность малоруссовъ не можетъ не обращать на себя внимания. Прошедшие страдания и постоянныя неудачныя попытки не могли не оставить по себе следа въ этомъ племени.

Умъ Малорусса медленно воспринимаетъ, но зато усваиваетъ воспринятое прочно и затемъ развиваетъ его серьезно и даже глубоко. Малорусса можно положительно назвать глубокомысленнымъ. Онъ весьма способенъ къ умозрительной деятельности, къ логическому мышлению. Его медлительность помогаетъ ему въ этомъ случае; онъ всегда обдумываетъ то, что говорить. Условия жизни развили въ немъ склонность къ умозрению, къ раздумью. Не говоря о чумачестве, при которомъ, идя за своимъ возомъ въ безпредельной степи, сливающейся съ небомъ, малоруссы невольно предаются размышлениямъ и мысль его уносится далеко, но даже дома онъ, будучи исключительно хлебопашцемъ, имеетъ довольно времени, чтобы предаваться размышлениямъ».

8. *Підприємливість жінок і комерційна неспроможність чоловіків:*

«Что касается торговой предприимчивости, то малоруссы положительно лишены. Она требуетъ бойкости, подвижности, быстрой смётки и умения пользоваться обстоятельствами. Все это – качества, которыхъ лишены малоруссы. Онъ медленъ въ своихъ движешяхъ, мысль его вращается небыстро, ему нужно время обдумать: затемъ – у него много совестливости. Ему трудно стать на ту точку, что следуетъ пользоваться обстоятельствами. Ему торговля не симпатична, потому что она сопряжена съ обманомъ. Да для него, какъ нелюбимца разглагольствованши, она не по силамъ. Стоитъ посмотреть малорусса на ярмарке: онъ не зываетъ покупателя и даже когда его спрашиваютъ: «что онъ продаетъ?», онъ какъ бы нехотя ответить. Объяснивъ цену, онъ, когда ему даютъ меньше, отвечаетъ флегматически: «и то гро-

ши». И здесь, как и во многом, женщина стоит выше, вследствие своей подвижности. Малорусские торговки весьма бойки и сметливы и вообще довольно предприимчивы. И если мужчины всякую торговлю выпустили из своих рук, кроме продажи мещанами-ремесленниками своих изделий, то женщины еще торгуют кое-чемъ.

У козаковъ Полтавской и Черниговской губерний, имеющих лавки, обыкновенно торгуют женщины. Даже въ городахъ юго-западнаго края мещанка кое-чемъ торгуеъ. Въ прежнее время вся винная торговля была въ рукахъ женщинъ до перехода ея исключительно въ еврейские руки, и типъ шинкарки былъ весьма любимъ козаками и чумаками; не даромъ онъ воспевается во множестве песняхъ».

9. *Музичний і пісенний талант*: «Въ одиночестве и въ компании малоруссы любятъ песню; песня постоянно слышится. Вообще малоруссы одарены музыкальными способностями. Не говоря объ обилии созданныхъ народомъ мелодий, не говоря, что на дудке, т.-е. «сопелке», играютъ очень многие, – въ каждомъ селе вы найдете несколько музыкантовъ. Скрипка и бубень – наиболее распространенные инструменты; попадаютъ и цимбалы. Нищие играютъ на лирахъ; это – бандуристы сельскаго быта, подобно тому, какъ козацкий бытъ имелъ своихъ кобзарей и бандуристовъ. Лирники уже мало знаютъ козацкихъ думъ, переданныхъ имъ преемственно отъ кобзарей. Они поютъ духовныя или сатирическіе песни. Вообще надо заметить, что историческіе преданія и песни вымираютъ».

Верхньою частиною піраміди (рис.3) позначено риси академічної вдачі, здатності українців до вербальних абстракцій: добродушність і лаконічність мовлення та широта і глибина мислення, підприємливість жінок і комерційна неспроможність чоловіків, музично-пісенний талант.

Враховуючи дослідження П.П.Чубинського, важливо провести діагностику інтелектуальної обдарованості учнів і дітей

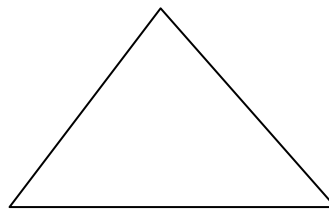

Рис.3. Умове позначення академічних рис національної вдачі українця, формування яких зумовлене вербально-пластичними конструктами освітнього середовища

дошкільного віку у містах і сільській місцевості. Відділ діагностики завершив розробку методик комплексної особистісної діагностики для апробації їх у етнічно різних середовищах.

У ході діагностики обдарованості учнів сільських і міських шкіл звертається увага на виявлення етнічних рис національної вдачі у таких типах етноособистості: «майстер-діяч» з його домінантою тактильного сприймання матеріально-пластичних конструктів (основа піраміди), «актор-глядач» з його домінантою зорового сприймання візуально-пластичних конструктів (середня частина піраміди), «мислитель-слухач» з його домінантою аудіального сприймання вербально-пластичних конструктів (верхня частина піраміди).

Усі дев'ять рис національної вдачі українців (позитивних і негативних) подано на рис. 4. Діагностичні дані наявності сучасних національних рис вдачі сільських і міських дітей також будуть наочно оформлені у вигляді піраміди. Це дасть можливість порівняти піраміду П.П.Чубинського із сучасною пірамідою характерних рис національної вдачі українців.

Риси характеру, обумовлені типами сприймання конструктів етносередовища:

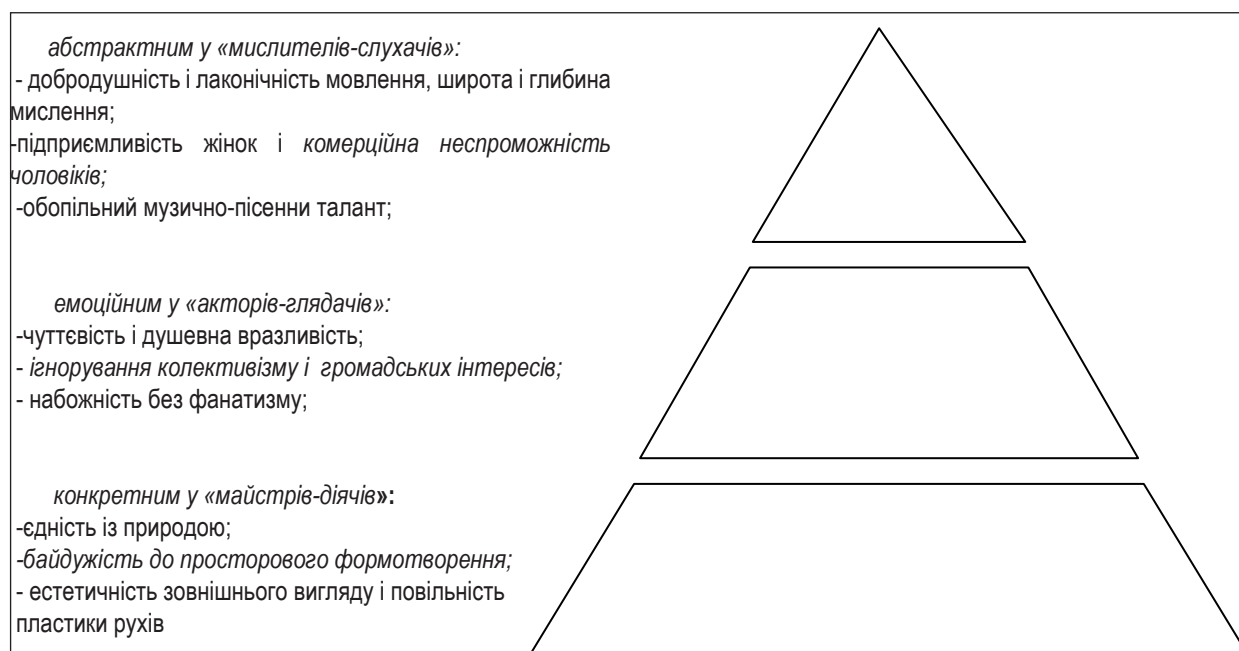

Рис.4. Піраміда найхарактерніших національних рис вдачі українців за результатами дослідження П.П.Чубинського

Із усього переліку рис національної вдачі українців негативними для нинішньої цивілізаційної культури виявилися по одній у кожній частині піраміди: байдужість до просторового формотворення (технічного прогресу) у «майстрів-діячів»; ігнорування колективізму і громадських інтересів (політичних рухів) у «акторів-глядачів»; комерційна неспроможність чоловіків (бізнесовий інтерес додаткової вартості) у «мислителів-слухачів».

Отже, завдяки культурно-екологічному науковому підходу виявлена необхідність формулювання трьох принципів, які є пріоритетними для сучасної української дизайн-освіти і, водночас, незвично новими. Це принципи: формотворчості - творення новітніх технічних форм у просторі, соціотворчості – участі у соціальній творчості громадсько-політичних рухів, бізнесотворчості – спроможності до примноження додаткової вартості у бізнесі.

Література

1. Кондратьева Е.А. Дизайн и экология культуры / Екатерина Анатольевна Кондратьева. – М.: Московский государственный художественно-промышленный университет им. С.Г.Строганова, 2000. – 105 с.
2. Менегетти А. Психосоматика / Антонио Менегетти [пер. с итальянск]. – М.: ННБФ «Онтопсихология», 2005. – 360 с.
3. Бонч-Бруевич В. Собрание сочинений Г.С.Сковороды / под ред. Владимира Бонч-Бруевича. – СПб., 1912. – Т.1. – С.76
4. Костюк Г.С. Психологічні погляди Г.С.Сковороди / Григорій Силович Костюк // Нариси з історії вітчизняної психології XVII – XVIII ст. Збірник. – К.: Рад. школа, 1952. – С.162
5. Бровченко А.І. Формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх вчителів трудового навчання: науково-методичний посібник / А.І.Бровченко, В.П.Тименко. – К.: Інформаційні системи, 2006. – 150 с.
6. Чубинський П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край / Павло Платонович Чубинський – К.: Редакція загальноосвітніх газет, 2004. – 128 с.

Тименко В.П.

Культурно-экологические принципы в украинском дизайн-образовании

В статье рассмотрено современное состояние развития дизайн- образования в Украине, проведен анализ актуальности изучения дизайна, предложены основные направления исследований данного вопроса и практического использования полученных результатов.

Ключевые слова: дизайн-образование, принципы, бизнес, новейшие технологии.

Tymenko V.P.

Cultural-ecological principles in the Ukrainian design-education

The author of the article has considered the issues of development of design-education in Ukraine. The analysis of topicality of design education has been conducted. The main directions of researches carrying out and practical using of received results have been offered.

Key words: design education, the principle, business, the latest technology.